

УДК: 327.54 (73)

Хурдоль А. О.

## Механізми формування суспільно-політичних стереотипів та їхній вплив на свідомість громадян

Проналізовано особливості формування суспільно-політичних стереотипів. Висвітлено маніпулятивний характер їхнього використання політиками. Виявлено та описано стереотипні уявлення американського президента Дж. Буша, що вплинули на формування зовнішнього курсу США.

**Ключові слова:** стереотип, маніпуляція, політика, ідеологія, когнітивні особливості.

У умовах зростання ролі внутрішніх чинників на зовнішньополітичну діяльність державних діячів США набуває актуальності дослідження умов формування та стереотипів, що відіграють важливу роль у прийнятті політичних рішень.

Власне актуальним і раніше не досліджуваним виявляється аналіз вивчення суспільно-політичних стереотипів. У статті перераховуються такі завдання:

- Описати механізми формування стереотипів;
- Проналізувати особливості стереотипів;
- Виявити та описати стереотипні американського президента Дж. Буша, що вплинули на формування зовнішнього курсу країни за останні роки.

Людини притаманно створювати уявлення та образи того, чого вона бачить або чим вона захоплюється. Ці образи люди сприймають як живі об'єкти та привисувають їм певні характеристики. Таки чиним створюються стереотипи.

**Стереотипизація та соціальна категоризація.** Процес стереотипизації пов'язаний із категоризацією явищ світу. Ці категоризації розуміють процес, у ході якого об'єкти / суб'єкти, у даному випадку люди, відносять до певних категорій (сон, група, завдяки на основі певних ознак подібності або відмінності [11, 18]. З метою спростити сприйняття зовнішнього світу люди членують його на певні категорії, категоризують. Окрім категорій, люди мають і стереотипи, імовірно узагальнюючі репрезентації соціальних груп. Соціальні категорії та стереотипи активно використовують у пов'язаних спільнотами, як соці-

альною так і політичною. Категоризуючи людей, відносячи їх до певних соціальних груп, ми тим самим категоризуємо природний світ. Дослідженням є питання щодо того чи стереотипи є корисними, необхідними та фундаментальними для процесів мислення, проте не викликає сумнівів ідея того, що вони збагачують людей інформацією, яку вони небув. Процес стереотипизації є нормальним і типовим явищем, необхідним для мислення людини [11, 19].

Із процесом категоризації пов'язані упередження, що перебільшують подібності та відмінності між категоріями. Припускають, що наявність стереотипів може вплинути на процес обробки та збереження інформації. Дане з ключових упереджень, що асоціюється зі стереотипами є внутрішньо-групове упередження. На відміну від природних категорій, ми належимо до певної соціальної групи, і ця приналежність має прямий вплив на наше відчуття ідентичності. Теорія соціальної ідентичності стверджує, що групова приналежність впливає на формування упередження щодо інших груп [19, 26]. Ми вважаємо, що група до якої ми належимо є длішою ніж інші. Є внутрішня мотивація для позитивної самооцінки погубувати себе добре, комфортно. Зважаючи на те, що група є продовженням нас самих, то ідентифікуючи себе з групою, то ми маємо потребу погубувати себе комфортно і в групі, отже, сприймати групу позитивно для того, щоб мати позитивну соціальну ідентифікацію. Це досягається шляхом пошуку шляхів щоб сприймати і вважати власну групу країною у порівнянні з іншими групами. Людини притаманно перебільшувати подібності з певною категорією / групою та відмінності між категоріями та групами [14, 72]. Стереотипизація є формою виокремлення культурних відмінностей та показником рис групової диференції. Стереотипи беруть свій початок із родючості стоючих, коли допінчим наслідком племенної єдності була ворожість до інших племен. Племя з здобуваєтьшпову відмінність через протиставлення іншим групам, і ідея постійного ворогів/ворожою племені є найбільшим шляхом для того, щоб підкріпити суспільні зв'язки що об'єднують спільноту людей разом. Із розвитком цивільності, починаючи з племені мисливців-збирачів коренів, розвивалася кооперація та агресія. Взаємокооперація та процес соціального заурювання, який супроводжує його з'явився з потреби подлати фективність. Нове відчуття солідарності та відданості сприяли появі напруження між двома суспільними групами на основі двох причин. По-перше, коли їм було обмаль, виникла потреба захистити угіддя для полювання від хижацької активності чужинців. Народилося територіальне відчуття власності. По-друге, для того, щоб утримувати змішані території солідарність, напруження та фрустрацію слід було спрямувати всередині групи, а отже на інші групи. Суперництво з іншими племенами, з сусідніми чи недалекими племенами, сприяло формуванню колективного відчуття національного духу [14, 73].

З іншого боку категоризація та стереотипизація є універсальними процесами адаптації, що використовують для сприйняття суспільного середовища. Хоча з іншого боку стереотипи є глибоко упередженими уявленнями і досить часто призводять до ігнорування індивідуальних особливостей та очорнення інших груп [11, 19]. Стереотипизація вважача поведінкою норми для групи, що є відмінним від опису індивідуальної поведінки. Стереотипи є корисними тільки за певних умов: на них слідомо опиратися, вони приписують певні норми поведінки, вони є тлумачи-

і вони діють як перше припущення або допомога у ході пошуку виходу за певних умов у чужій культурі. Вони зменшують культурний шок і зрештою можуть задіяти модифікації у ході набуття достатнього шок і зрештою винятку. Вони блокують точну оцінку, завдають шкоди коли людина помиляково попадає в іншу групу, неточно описують групові норми /або формують хибні уявлення про норми даної групи. Проте, дослідження свідчать, що люди покладаються на стереотипи навіть у тих випадках, коли факти свідчать про інше [18,156].

Стереотипи відображають набір ментальних уявлень про світ. Вони є втіленням такої потреби людини відчути відмінності від інших, відмінності між собою та об'єктом, який у ході формування стереотипу, коли з'являється загроза цілісності власного Я. Отже, вони є частинкою нашого способу справитися з нестабільністю нашого сприйняття навколишнього світу. Тому, не варто вважати, що вони є позитивними, рідше вони є необхідними [12,40].

Джон Моріс під стереотипом розуміє когось або щось, хто / що відіграє роль у формуванні заразу або процесу [17,48]. ЗМІ відіграють не останню роль у формуванні нових стереотипів.

**Когнітивні аспекти стереотипів.** Стереотипи можна розглядати як когнітивні структури, що вміщують знання, вірування та сподівання релігійста стосовно певних соціальних груп [16,42]. Вони виникають у складному процесі категоризації. Вони необхідні: людини для орієнтації у складному світі, тобто виконують функцію орієнтира. На думку Д. Маскі, з ними не варто воявати. Проте, на відміну від інших узаальень, вони є обмеженими і спрощеними, і до того ж часто ґрунтуються на літках, анекдотах, квішованих об'єздах, сучасних ЗМІ або на недостатньо обґрунтованих свідченнях [15,125].

Сандер Пилман стверджує, що стереотипи відіграють важливу когнітивну роль у категоризації світу. Волочас, вони є інструментом влади, що спрямована на обмеження страху, який виникає у ході спілкування / зіткнення з іншими / чимось чужим. Вільше того, ця когнітивна функція є необхідною, оскільки допомагає сприймати себе як особистість. Вони сприяють появі ілюзії про абсолютну відмінність між однією та іншою людиною [10,18]. Стереотипи виникають тоді, коли з'являється загроза цілісності людини. Вони є результатом взаємодії між однією та іншою, спрямованих на іншого/іншу, свідченням / виявом втраченої власної контролю [10,20]. І ця втрачена контроль проектується на іншого, який на відміну від цієї людини, робить все правильно і ніколи не помилується самовладанням. Категорії відмінності членують світ людини, де вона помилується категоризувати власну особистість, і водночас навести їй який насправді є ілюзійний порядок / ладу у світі [10,25].

Стереотипи є зручним інструментом у ситуації тривоги, оскільки допомагає перебороти її. Як тільки тривога пройшла, від стереотипу звільняються. Стереотипи є прихованим бажанням контролювати інших [13,189].

**Успішно-політичні стереотипи.** Дослідження феномену маніпуляцій показують, що одним з головних «матеріалів», з якими працює маніпулятор, є успішно-політичні стереотипи як невід'ємні компоненти індивідуальної та масової свідомості [6,3].

У радянській психології стереотипам були присвячені роботи Аєєва В.С., Болдырова О.О., Куніциної В.М., Панфорова В.М. та ін. [1: 2-3]. При визначенні поняття стереотипу в одних випадках підкреслюється цілісність, яскраво виражене *омилене* та ціннісне забарвлення. В інших випадках акцентують на його динамічних характеристиках – стійкості, ригідності, консерватизмі, які свідчать про зацятість стереотипу з урахуванням чинити опір будь-якій інформації, що спрямована на його зміну.

Г. Тейлор узагальнює головні висновки досліджень у галузі соціального стереотипу:

1) люди з легкістю виявляють готовність характеризувати різних груп людей (чи соціальні категорії) недиференційованими, грубими і пристрасними ознаками; 2) така категоризація відзначається стабільністю протягом дуже довгого часу; 3) соціальні стереотипи певною мірою можуть змінюватися залежно від соціальних, політичних чи економічних змін, але цей процес відбувається дуже повільно; 4) соціальні стереотипи стають більш виразними і ворожими, коли виникає соціальна напруга між групами; 5) вони засвоюються дуже рано і використовуються дітьми задовго до виникнення уявлень про ті групи, до яких вони належать; 6) соціальні стереотипи не являють собою рідкої проблеми, коли не існує відвертої ворожості у відносинах груп, але в умовах конфлікту ними дуже складно управляти [20,146].

Часто у визначеннях соціального стереотипу наголошується на його переважно негативному характері, що перешкоджає повному, дехватному взаєморозумінню між людьми. З цього приводу В. Агєєв дєзьяє, що процес стереотипизації з психологічної точки зору нерелевантний етичній антиномії «добре – погано». Сам процес не є поганим чи добрим. Стереотипизація виконує об'єктивно необхідну функцію в загальної психічній регуляції діяльності, дозволяючи швидко, просто і достатньо надійно категоризувати, спрощувати, схематизувати бачення соціальної реальності. Стереотипизація є своєрідним «грубом» механізмом, тоді як у сфері соціального сприйняття діють й такі глибокі механізми як ідентифікація, емпатія, соціально-психологічна рефлексія тощо [1,98].

Успішно-політичні стереотипи – це стійка суцільність уявлень, що утворюються у свідомості як на основі особистого життєвого досвіду, так і з допомогою різноманітних засобів масової інформації. Крім прямих стереотипів сприймаються реальні предмети, стосунки, події, особи. Завдяки їм відбувається скорочення сприйняття інформаційних та семантичних процесів у свідомості. Жодна людина не може обійтись без «автомагнізації» у сприйнятті та мисленні – обдумувати заново кожну ситуацію у неї не вистачить ні психічних сил, ні часу. Таким чином стереотипи, як необхідний для людини інструмент сприйняття і мислення, наділені стійкістю. Вони можуть бути виявлені, вивчені і використані, як мішені для маніпуляцій. Оскільки їх користь для людини позитивна, тому, щоб сприймати і оцінювати швидко, не думаючи, маніпулятор може їх застосовувати як фільтри, через які його жертви бачать, дійсність [5,100].

На магнітній силі стереотипів базується політика. Якщо встать підготовлути великі маси людей бачити якесь явище успішного життя через призму стереотипу, який необхідний маніпулятору, то час, що стереотипів – мішені існує порівняно небагато, особливо в

інтеґреції, що просякнута раціональним мисленням. Таке мислення відкладає у свідомості дуже невелику частину людського досвіду, і ця тенція типу «якщо А, то В» [6,195].

Уніфікація способів мислення, оцінок і реагувань великих мас населення призводять до де індивідуалізації, де персоналізації людей, вих почуттів характерні явища, яких немає в індивідуальній психіці – тановкою в маніпуляції масовою свідомістю. Тому загальною принциповою ус- « почуттів емоційної сфери. Головним засобом для цього слугує створення впливу на почуття. Це може бути великий політичний скандал, різке збіднення великих груп населення, релігійний конфлікт тощо. Як мішені маніпулятивного впливу часто використовуються низькі або агресивні людські потяги: вороже ставлення до несподіваних на нас, нетерпимість до як правило, маніпулятори експлуатують потреби, які повинні діяти без- відмовно: потреба в безпеці, в іжі, у соціальній ідентифікації.

Сьогодні ЗМІ виступають не просто передалвальною ланкою, вони визначають соціальний сенс подій, що відбуваються, програмуючи тим самим поведінку громадян. Мас-медіа, конструюючи реальність, пре- парують цілісну реальність і оформляють її у певні поняття, символи, образи. Сучасний етап розвитку досліджень ролі ЗМІ у політиці, характеризується відсутністю єдиної моделі. У 1940–і роки багато аме- риканських і західноєвропейських аналітиків вважали, що преса і радіо контролюють думки людей у суспільній сфері. Ця модель дістала назву моделі максимального ефекту. Після Другої світової війни і до початку 1970–х років панівним був протилежний погляд – вплив ЗМІ на фор- мування позицій, ставлення до суспільства дає мінімальний ефект. Дослідники стереотипів звернули увагу на феномен опору публіки. Вис- новок, який вони зробили, полягає в тому, що: неможливо змінити стереотип, боротьбу можна вести тільки за тих, хто ще не прийняв оста- точного рішення [7,445].

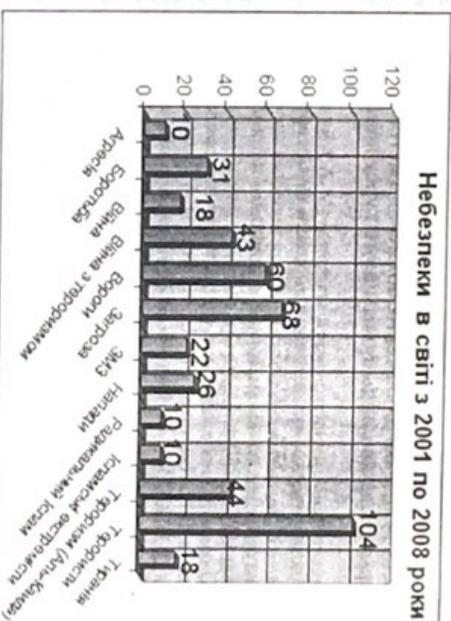
Завдяки телебаченню політики отримали надзвичайно ефективний інструмент впливу на суспільство, що відкриває небачені раніше мож- ливості формування політичних орієнтацій, а також маніпулювання громадською думкою.

**Стан політичної свідомості.** Залежно від специфіки відображення політичних явищ у структурі суспільної свідомості виокремлюють полі- тичну ідеологію. Ідеологія виступає як вищий науково-теоретичний рівень духовних цінностей. Вона формується насамперед шляхом політич- ної освіти, політичних наукових досліджень. Політична ідеологія є системою правових ідей, поглядів, ідеалів, принципів, понять. Підкрес- люється позитивна і негативна роль різних стереотипів при ідеологічному впливі. Пропаганда можлива лише шляхом налагодження соціально-пси- хологічних контактів, за допомогою механізмів, що златні подлатати бар'єри і викорінювати ідеологію у свідомість людей, перетворювати знання в пе- реконання. Соціально-психологічні механізми впливу ідеології на особистість, на погляди людей здійснюється переважно за допомогою механізмів навіювання та переконання [8,174].

Стан політичної свідомості, як зазначає В. Петерсон, є з'єднане свідомість як процес відображення і усвідомлення практичну діяльність людей. Стан політичної свідомості ста- тевий вплив на поведінку людей, мотиви прийняття ними пев- ного нового ставлення до сприйняття тієї чи іншої суспільно- ітичної свідомості – це не просто сукупність тих чи інших іде- уявлень і почуттів, а таке їх місце в цій сукупності, коли од- мають домінуюче становище і пронизують весь її зміст. Зале- які ідеї, почуття, уявлення, оцінки, думки переважають в ту- ної свідомості в даний момент [9, 25]. Все, що виражається так чи інакше торкається потреб, інтересів людей і викликає живання, певні емоційно-вольові ставлення до явищ і фак- тів.

Сучасний стан американської суспільної свідомості мож- ризувати як деформований та нестійкий. У ній багато ак- чують, що багатьом громадянам США притаманне відчуття віри в те, що все можна змінити у власному житті й в країні. У поданій нижче таблиці узагальнено базові небезпеки промовах президента США Дж. Буша (молодшого) за пер- 2008 роки. Для аналізу було використано 10 ключових про-

Таблиця 1.



До застарілих стереотипів ми віднесли агресію, боротьбу, напад на американців, тиранию, війни, ворогів, зброю масово- починаючи з Г.С. Рузвельта і закінчуючи Дж. Бушем. До ак- типів відносяться наступні: війна з тероризмом, релігій-

ісламські терористи, тероризм в образі Аль Каседи і загально терористи. Найбільш небезпечку створюють ТЕРОРИСТИ, оскільки президент Дж. Буш згадав їх 104 рази у своїх основних промовях, виголоснених в Кон- ЗАГРОЗИ та ВОРОГІНІ поступово кльккісно, проте знаходяться на другому та третьому місцях. Значення вище небезпечку народу тощо стереотипи не зникають. Менш численними і тапер, що свідчать про те, що візна з тероризмом. Найменш численними є поняття АРБІЯ, РАДИ- КАЛЬНИЙ ІСЛАМ та ІСЛАМСЬКІ ЕКСТРЕМІСТИ. Порівнюючи що стереотипи, пов'язані з безпекою країни, виживання є домінуючими, політичному світосприйнятті американського президента Дж. Буша. На- пружена міжнародна ситуація, швидко зміни на політичній арені, формування нових стереотипів у свідомості американців, що знаходять, відбиток у політичній діяльності американських політиків, формуванні зовнішньополітичного курсу країни.

Отже, стереотипи є компонентом широких стосунків дихотомії *виз- нання*, які продовжують і організують правдиві знання про ІНШИХ. В цьому сенсі вони приносять користь групі, що їх формують, надаючи їм утворення. Проведений аналіз стереотипів дає змогу виявити ключові поняття, які проєктують політики, існуючі та сформовані уя- лення та риси, що суспільна свідомість приносить ІНШИМ в інтересах формування само ідентичності.

Перспективну подальших досліджень вбачаємо в детальному аналізі стереотипних уявлень релігій американських політиків з метою виявлен- ня їхньої ролі у формуванні зовнішньополітичного курсу країни.

## Література

1. Азев В.С. Психологическое исследование социальных стереотипов // Вопросы психологии. – 1986. – № 1. – С. 95 – 102.
2. Азев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. – М.: Наука, 1990. – 250 с.
3. Водова А.А. О социальных эталонах и стереотипах и их роли в оценке личности / А.А. Водова, В.И. Кунцаева, В.И. Панферова // Человек и общество: Ученые записки ИНИКСИ) – Л.: Изд-во ЛГУ. – Вып. 9. – 1971. – 148–162.
4. Довенко Е.Д. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – М.: ЧеРо, «Крайт», 2000. – 344 с.
5. Казамаж Р.В. Психологичні аспекти формування правової культури ви- борців. Дис. канд. психол. наук. 19.00.06. – К., 2004. – 203 с.
6. Карп-Мурза С.Г. Власть манипуляций. – М.: Академический Проект, 2007. – 384 с.
7. Певцова Г.Г. Теория коммунизации. – М.: «Ред-бук», К.: «Вакс-пр», 2001. – 626 с.
8. Уайдов А.К. Общественная психология и идеология. – М.: Мысль, 1985. – 268 с.
9. Шенцова В.А. Социология правосознания. – М.: Мысль, 1981. – 174 с.
10. Sibman, I. *Sander Difference and Psychology: stereotypes of Sexuality*. Kase and Maddess. – Itaska, NY: Cornell University Press, 1985. – 185 p.

11. *Greenland Katy*. 'Can't live with them, can't live without them' // *International relations // Stereotypes in contemporary Anglo-German relations* / ed. by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 15–30.
12. *Grossman Alan*. Stereotypes and projective mechanisms: forging links between psyche and culture // *Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations* by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 31–46.
13. *Herbrycher Stefan*. Cosmopolitanism and Europe: translated by Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations / Ed. by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 187–201.
14. *Husmann Herald*. We will fight them on the beaches / *Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations* / Ed. by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 58–79.
15. *Luschmann Martin*. With literary texts against stereotypes: *stereotypes in language learning // Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations* by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 123–136.
16. *MacIntyre D.M.* Social psychological foundations of stereotype formation // *MacIntyre, Charles Staiger and Miles Hewstone (Eds.) Stereotypes and Stereotyping*. – London: Routledge, 1996. – P. 41–78.
17. *Morris A. John*. Stereotypes, language and the media: *stereotypes in contemporary Anglo-German Relations* // Ed. by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 47–57.
18. *Price Susan*. A view from a bridge: stereotypes of the German in British higher education // Ed. by Rainer Emig. – New York: St. Martin's Press, 2000. – P. 155–162.
19. *Tajfel, H. and Turner, J.C.* An integrative theory of intergroup conflict // *W.G. Austin and S. Worschel and W.G. Austin (Eds.) Psychology of intergroup relations*. – Monterey, CA: Brooks/Cole, 1979. – P. 29–42.
20. *Tajfel H.* Social stereotypes and social groups // *Turner J.C.* *Social identity theory and intergroup behavior*. – Oxford: Basil Blackwell, 1981. – P. 144–167.

**Хулоний А.А. Механізми формування общественно-політичних стереотипів та їх вплив на свідомість громадян**

Прованализированы особенности формирования общественно-политических стереотипов. Описаны манипулятивный характер их использования политическими. Выявлены и описаны стереотипичные представления американского президента Дж. Буша, которые повлияли на формирование общественно-политических стереотипов.

**Ключевые слова:** стереотип, манипуляция, политика, идеология, типичные особенности.

**Khudoliiy, A.A. Mechanisms of Formation of Social and Political Stereotypes and the Way They Affect Consciousness of Citizens**

Regularities of social and political stereotypes as well as their formation have been analyzed. Manipulative character of their application by politicians is highlighted. Stereotypes of American President G. Bush have been described and described.

**Key words:** stereotype, manipulation, politics, ideology, cognitive peculiarities.